

cu interpretarea comparată a informației, cu atât mai mult cu cât autoarea operează dezinvolt cu cunoștințe istorice, teologice, paleografice, lingvistice sau arhivistice, dovedind încă o dată, dacă mai era necesar, stăpânirea unei metode de lucru de o acuratețe științifică demnă de laudă. Ideile sunt clar formulate iar concluziile au forța cercetării duse până la ultima consecință. Rezultatul este o remarcabilă contribuție la istoria ecleziastică a Transilvaniei premoderne, ce se dovedește o lectură erudită, abil condusă, ce intrigă prin emfaza formulării opiniilor științifice, dar și provoacă la dezbateri teologice și istorice asupra unui subiect insuficient tratat în istoriografia românească.

Ligia Boldea

Máté Ágnes, Oborni Teréz (eds.), *Isabella Jagiellon, Queen of Hungary (1539–1559)*, Budapest, 2020, 362 p.

O epocă deosebită exprimată printr-un singur personaj, Isabella Jagiellon, într-un volum colectiv consistent ce conține 17 studii valoroase, realizate de către cercetători aparținând celor trei istoriografii est-europene, emergente: maghiară, poloneză și românească, așa ar putea fi descris în câteva cuvinte volumul de față.

Volumul, prin editorii săi, Ágnes Maté și Teréz Orboni, se revendică din prezentările susținute la conferința organizată la Budapesta în luna martie a anului 2019 în memoria reginei Isabella de Jagellon.

În cele cinci secțiuni ale volumului, editorii și-au propus să integreze secvențele cele mai importante din viața și din activitatea reginei Isabella: Nunta, Memoria, Legăturile cu străinătatea, Administrația și Lorzii domniei.

Cu toate că acest volum nu se poate transforma într-o nouă monografie a reginei, poate sta foarte bine la baza uneia. Apreciez că la fiecare dintre studii există un grad crescut de informație inedită, astfel încât se poate evalua cantitatea enormă de informație care s-a putut aduce la lumină de la publicarea ultimei monografii.

În altă ordine de idei, în cadrul volumului istoria literaturii se împletește cu istoria artei, istoria militară cu istoria orașelor și a administrației, punând în centru persoana și personalitatea unei regine, evoluția sa dar și detaliile, altfel dificil de înțeles, din evenimentele petrecute cu mai multe ocazii: fie la căsătorie, la încoronare ori cu privire la propriile portrete. Toate acestea evidențiază, de fapt, o personalitate complexă, activitatea diversă a reginei dar și destinul extrem de complicat într-o epocă cel puțin complicată. Legăturile dintre familiile Jagiellon și Szapolya s-au strâns și mai tare în 1539 când Isabella era

căsătorită cu regele Ioan Szapolya. Un an mai târziu, regina Isabella era deja văduvă iar fiul său, minor, Ioan Sigismund, mult prea mic pentru a fi numit rege.

Informații interesante provin din studiul lui Péter Molnár asupra ceremonialului nunții și încoronării reginei, redată prin comparația a trei surse, dintre care două chiar din secolul al XVI-lea. Chestiuni ce țin de diplomația epocii, de schimbările religioase, de relația dintre Roma și regele Ungariei, se împletesc și se completează reciproc.

Un studiu interesant este acela al lui Máté Ágnes asupra imaginii reginei în literatura Renașterii, în care este prezentată unul dintre cele mai cunoscute tipuri de poem dedicat special miresei, text literar cu origini îndepărtate și cu o evoluție fascinantă, *epithalamium*. Pentru ziua nunții reginei Isabella cu regele Ioan Szapolya s-au scris mai multe astfel de poeme de către umaniști maghiari, polonezi dar și italieni, printre care și Stanislaw Aichler și Sebastian Marszewski, Mihail Verantius. Elogiile aduse frumuseții și inteligenței reginei, comparațiile cu Minerva, Venus sau Iunona fac din aceste texte adevărați martori oculari ai evenimentului. Metodologia aplicată în analiza lor precum și contextualizarea prin comparație cu texte similare evidențiază că acest tip de sursă literară servește excelent și cauza istoricilor, deoarece reflectă opinia umaniștilor din epocă, așteptările elitei față de tânăra regină dar și o imaginea asupra reginei ideale.

În același registru, al studiilor bazate pe sursele literare, se înscrie și studiul lui György Palotás, care analizează cele două versiuni ale *epithalamei* lui Verantius, *Epithalamion serenissimi Ioannis Hungariae regis et Isabellae reginae per Michaelem Wrantium Dalmatam*, tipărită la Cracovia în anul 1539 (p. 65), care se află, conform autorului, la granița dintre poem, panegiric și operă istoriografică.

Palotás evidențiază în paralel în cadrul textului atât obiectivele poemului (care are un tipic anume și personaje specifice, precum zeița căsătoriei, Hymen) cât și, de fapt, obiectivele morale și lumești ale unei căsătorii de asemenea anvergură: beneficiile căsătoriei legale (p. 69), comparația miresei cu zeița frumuseții dar și rugăciunea pentru a avea urmași (p. 72).

Cel de-al doilea capitol, asupra modului în care imaginea Isabellei s-a păstrat în memoria colectivă, intitulat sugestiv *Memory*, constă în trei studii de istoria artei. Primul, aparținând Karolinei Mroziewicz, despre descrierile reginei Isabella Jagiellon în secolul al XVI-lea (p. 77), are ca suport portrete ale reginei din copilărie, ca mamă a regelui Ioan Sigismund dar și ca regină a Ungariei și ca văduvă. Portretele analizate, imagini pe medalioane, miniaturi în bronz sau lemn, ori în marmură (monumentul funerar), sau chiar în piele în legătura unor cărți, au fost realizate atât în veacul al XVI-lea cât și de către pictorii maghiari

din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind chiar supranumită „una dintre bunicile națiunii”(p. 89).

Gábor Petneházi și Péter Kasza punctează un eveniment de turnură în viața regatului Ungariei dar și în viața cuplului regal, ocuparea orașului Buda. Memoria narativă a tragediei reginei Isabella și a rolului acesteia în pierderea orașului sunt analizate prin intermediul mai multor surse. „Sicut fata volunt” (cum vrea soarta), moto-ul reginei Isabella, se evidențiază în concluzii (p. 129) că, de fapt, nu atât soarta reginei cât sfătuitorii au influențat evenimentele.

Legăturile de sânge ale Isabellei sunt analizate în cel de-al treilea articol al acestei secțiuni având ca pretext conexiunea interesantă a reginei cu sora mai mică, Catherina. Autoarea Sussana Niiranen ia în calcul legătura dintre onomastică și puterea politică, în sensul că familia cu un prestigiu mai mare și-a perpetuat prenumele tradiționale. Numele de Isabella, dat fiicei Catherinei rezultată din căsătoria cu Ioan al III-lea al Suediei, sugerează o continuitate în familia Jagiello, pe linie feminină: Isabella de Aragon (bunica dinspre mamă a Catherinei) dar și Isabella Szapolya (sora Catherinei). Continuarea legăturilor familiale dincolo de mormânt prin perpetuarea onomasticii se constituie așadar în nucleul demonstrației Sussanei Niiranen, cercetare ce poate fi extinsă și la alte zone.

Alte legături, de data aceasta cu mediul european, formează subiectul celui de-al treilea capitol al volumului. *Foreign connections* se deschide cu studiul tinerilor cercetători Zoltán Korpás și János B. Szabó, asupra contextului militar din anul 1551 și a ideilor de a uni regatul Ungariei (p. 147-162). Situația trupelor Imperiului Habsburgic la mijlocul veacului al XVI-lea nu este una de invidiat, pentru susținerea lor fiind necesar ajutorul constant al lui Carol V. De aici se evidențiază faptul că trupele mercenare conduse de oamenii lui Carol V (Castaldo, Aldana) nu s-au considerat vreodată în serviciul lui Ferdinand I, și, în consecință, s-au întors la un moment dat în țara de origine.

Mónika F. Molnár scoate la lumină conexiunile cu Italia moștenite și/sau întreținute de regina Isabella: *Isabella and her italian connections* (p. 163). Așa cum menționează și autoarea, nu se poate vorbi despre aceste legături decât prin prisma rolului jucat de mama reginei, Bona Sforza, în viața și educația sa. Aceasta din urmă, fiică a Isabellei de Aragon, a adus la curtea poloneză a lui Sigismund I Jagiello vivacitatea și eleganța curților italiene, reușind să revitalizeze viața culturală a curții de la Cracovia. Un alt personaj cu origini italiene care a fost martor și, probabil, a și determinat o schimbare majoră în destinul Isabellei, a fost Giovanni Battista Castaldo. Cedarea coroanei către Ferdinand I în 1551 și plecarea ei în Polonia, sunt momentele care se petrec sub ochii lui Castaldo (p. 169). Curtea de la Alba-Iulia, modernizată în timpul șederii reginei Isabella acolo, după modelul castelului de la Buda, s-a realizat cu aportul

meșterilor de origine italiană. De asemenea, este cunoscut faptul că mai mulți curteni, printre care secretarul său personal, Paolo Savorgnano și doctorul și teologul Giorgio Biandrata, au însoțit-o în Transilvania.

Așezat cronologic în economia volumului, studiul Stanislavei Kuzmová atinge perioada de patru ani în care regina Isabella este nevoită să se depărteze de Transilvania, în urma tratatului de la Alba-Iulia (1551). *Back to the family-Isabella in Poland, 1552-1556* evidențiază o nouă etapă a vieții Isabellei la curtea poloneză și complexitatea situației financiare și diplomatice create.

În aceeași cheie, a relațiilor diplomatice, poate fi citit și articolul lui Szymon Brzezinski, *The diplomacy of Isabella Jagiellon: the struggle to become a political subject* (p. 195). Circulația informației diplomatice, personalul curții dar mai ales personajele politice masculine ale Transilvaniei influențează deciziile de stat dar și devenirea Isabellei ca om politic, din poziția de femeie fiind mult mai dificil de răzbătut, chiar dacă, în epocă, sunt exemple de regine care au avut succes, precum Elisabetha I a Angliei sau Mary Stuart, Margareta de Parma sau chiar Margareta de Navarra (p. 203). Acțiunile diplomatice ale Isabellei nu pot fi însă definite ca aparținând doar unui tip, ci ca un melanj de vechi și nou (p. 205).

Capitolul dedicat modului de administrare a regatului, sub titlul *Governance* coagulează lucrările a patru cercetători: Teréz Oborni, Zsolt Bogdándi, Emőke Gálfi și Liviu Câmpeanu. Prima dintre ele (p. 209-233) are ca subiect activitatea unui personaj extrem de bine cunoscut istoriografiei, Frater Georgius, Juraj Utiesenic, *locumtenens* al regelui Ioan Sigismund II (p. 209). Din momentul plecării din castelul din Buda și până la moartea lui, călugărul reușește să aibă acces la puterea politică prin influența și autoritatea asupra reginei. Întreaga activitate diplomatică a Fratelui George a fost motivată de o singură idee, de un singur obiectiv, și anume cedarea teritoriului către Ferdinand, lucru care se și întâmplă în 1551 (p. 233).

Reluarea activității a două instituții importante în timpul reginei Isabella, Tabla regală și locurile de adeverire, reprezintă subiect de dezbatere pentru Zsolt Bogdandi. Prin intermediul analizei activității acestor instituții, autorul evidențiază și activitatea legislativă a Transilvaniei dar și aceea scripturistică la mijlocul secolului al XVI-lea. Locurile de adeverire din Transilvania au intrat de fapt, începând cu anul 1556, într-o perioadă de mari transformări care se sfârșesc abia în 1575. Două instituții au drept de loc de adeverire și anume capitlul din Alba-Iulia și conventul de la Cluj-Mănăstur. Oficiul requisitorilor (a căutătorilor de scrisori, magh. *levélkeresők*) devine mai important ca niciodată (p. 241) tocmai pentru a avea siguranța arhivării și conservării documentelor.

Politica administrativă, în mod special aceea privitoare la organizarea orașelor, este analizată de către Galfi Eموke (p. 247). Măsurile luate au organizat

mai ales viața publică și siguranța locuitorilor. O serie întreagă de orașe atât din Secuime cât și din restul teritoriului au beneficiat de privilegii: Cristuru-Secuiesc, Târgu-Mureș, Odorheiu-Secuiesc dar și Alba-Iulia, Lugoj, Oradea și târgurile miniere precum Abrud (p. 248) Dintre acestea, autoarea se oprește asupra schimbărilor care se înregistrează în viața celor două orașe episcopale, Alba-Iulia și Oradea.

Liviu Câmpeanu reliefează una dintre cele mai spinoase probleme ale statutului transilvănean: problema militară și arsenalul habsburgic din Sibiu (p. 257). Discuția asupra statutului legal și locației exacte a arsenalului în orașul Sibiu în funcție de perioadă, aduce numeroase detalii atât asupra modului de funcționare a arsenalului.

Ultimul capitol, *Lords of the Queen's Reign*, aduce în prim plan trei personaje influente în epocă, în domenii diferite în viața reginei Isabella: Giorgio Biandrata, János Szalánczy și Petru Petrovics. Mihály Balázs îl include pe Biandrata, doctorul, politicianul și teologul italian de la curtea din Alba-Iulia, între figurile-cheie ale introducerii anti-trinitarianismului în Transilvania și în Europa Centrală și de Est (p. 277). Evoluția ideilor sale a influențat în mod definitiv atitudinea religioasă în epocă, fiind în consonanță cu ideile pastorului Francisc Dávid.

Queens Isabella „most trusted man”: János Szalánczy este indicat de Klára Jakó drept un alt om cu ascendență asupra Isabellei. Consilier al reginei, fusese familiar al soțului său și secretarius al voievodului Radu de la Afumați. Cunoștea limba latină și turcă și, probabil și româna. Detaliile despre activitatea lui Szalánczy conturează un personaj complex, rămas fidel familiei Szapolya și după moartea regelui, devenind influent în viața politică transilvăneană, concomitent cu creșterea averii sale (p. 319)

Nu în ultimul rând, Petru Petrovics este prezentat de către Szabolcs Varga, *Péter Petrovics (1487-1557) in the service of Queens Isabella*. A jucat poate cel mai important rol în evenimentele din 1541 și în desemnarea sa drept protector al copilului Ioan Sigismund. El ar fi trebuit să se ocupe de treburile militare ale statului (p. 333), însă este numit comite de Timiș și căpitan general. Personaj controversat, reușește să devină guvernator și să redea Transilvania fiului regelui Ioan Szapolya (p. 345).

Livia Magina